

The World's Largest Open Access Agricultural & Applied Economics Digital Library

This document is discoverable and free to researchers across the globe due to the work of AgEcon Search.

Help ensure our sustainability.

Give to AgEcon Search

AgEcon Search

<http://ageconsearch.umn.edu>

aesearch@umn.edu

*Papers downloaded from **AgEcon Search** may be used for non-commercial purposes and personal study only. No other use, including posting to another Internet site, is permitted without permission from the copyright owner (not AgEcon Search), or as allowed under the provisions of Fair Use, U.S. Copyright Act, Title 17 U.S.C.*

No endorsement of AgEcon Search or its fundraising activities by the author(s) of the following work or their employer(s) is intended or implied.

Authors' contribution/
 Wkład autorów:
 A. Study design/
 Zaplanowanie badań
 B. Data collection/
 Zebranie danych
 C. Statistical analysis/
 Analiza statystyczna
 D. Data interpretation/
 Interpretacja danych/
 E. Manuscript preparation/
 Przygotowanie tekstu
 F. Literature search/
 Opracowanie
 piśmiennictwa
 G. Funds collection/
 Pozyskanie funduszy

THE RETURN OF PENSIONERS TO THE LABOUR MARKET IN THE MACRO-REGION OF EASTERN POLAND

POWROTY EMERYTÓW NA RYNEK PRACY W MAKROREGIONIE POLSKI WSCHODNIEJ

Danuta Guzal-Dec^{1(A,C,D,E,F,G)}, Agnieszka Siedlecka^{1(A,C,D,E,G)},
 Anna Jakubowicz^{1(A,B,E,G)}

¹ John Paul II University in Biała Podlaska, Faculty of Economics Sciences, Poland

¹ Akademia Bialska im. Jana Pawła II, Wydział Nauk Ekonomicznych, Polska

ORIGINAL ARTICLE

JEL code: J0

Submitted:
 September 2023

Accepted:
 November 2023

Tables: 6
 Figures: 4
 References: 33

ORYGINALNY ARTYKUŁ NAUKOWY

Klasyfikacja JEL: J0

Zgłoszony:
 Wrzesień 2023

Zaakceptowany:
 Listopad 2023

Tabele: 6
 Rysunki: 4
 Literatura: 33

Citation:

Guzal-Dec, D., Siedlecka, A., Jakubowicz, A. (2023). The return of pensioners to the labour market in the macro-region of Eastern Poland/ Powroty emerytów na rynek pracy w makroregionie Polski Wschodniej. *Economic and Regional Studies*, 16(4), 519-537. <https://doi.org/10.2478/ers-2023-0034>

Abstract

Subject and purpose of work: The aim of the study is to determine the scale of the phenomenon of pensioners remaining on the labour market and their potential readiness to return, as well as the determinants of this phenomenon in the peripheral areas of the macro-region of Eastern Poland.

Materials and methods: The results of a survey conducted in 2021 among pensioners from Podlaskie, Lubelskie and Podkarpackie Voivodeships were used.

Results: Simultaneous receipt of a pension and continued employment occurred in the case of 36.9% of the surveyed sample, 10% of the respondents were not working but declared their readiness to return to the labour market. The reasons for remaining unemployed mainly included: lack of suitable job offers, health problems and unwillingness to work.

Conclusions: The specificity of the problems of unemployed pensioners in the macro-region of Eastern Poland suggests the need for regional activation measures in social policy, taking into account the existing potential of elderly people.

Keywords: elderly people, economic activity, labour market, Eastern Poland macro-region

Streszczenie

Przedmiot i cel pracy: Celem pracy jest określenie skali zjawiska pozostawiania na rynku pracy emerytów oraz potencjalnej gotowości do powrotów oraz uwarunkowań tego zjawiska na obszarach peryferyjnych makroregionu Polski Wschodniej.

Materiały i metody: Wykorzystano wyniki badania sondażowego przeprowadzonego w 2021 roku wśród emerytów z województw: podlaskiego, lubelskiego i podkarpackiego.

Wyniki: Jednoczesne pobieranie emerytury i kontynuacja zatrudnienia miała miejsce w przypadku 36,9% badanej próby, 10% badanych nie pracowało, ale zadeklarowało gotowość powrotu na rynek pracy. Do przyczyn pozostawiania bez pracy należały głównie: brak odpowiednich ofert pracy, problemy zdrowotne oraz niechęć do podejmowania pracy.

Wnioski: Specyfika problemów pozostawiania bez pracy emerytów z makroregionu Polski Wschodniej sugeruje potrzebę stworzenia regionalnych działań aktywizujących w polityce społecznej, biorących pod uwagę istniejący potencjał osób starszych.

Słowa kluczowe: osoby starsze, aktywność zawodowa, rynek pracy, makroregion Polski Wschodniej

Address for correspondence / Adres korespondencyjny: dr hab., prof. Danuta Guzal-Dec (ORCID 0000-0002-2143-1649; danuta_guzal-dec@wp.pl); dr hab., prof. Agnieszka Siedlecka (ORCID 0000-0002-1853-0590; a.siedlecka@akademibialska.pl); dr Anna Jakubowicz (ORCID 0000-0002-0173-188X; a.jakubowicz@dyd.akademibialska.pl), Akademia Bialska im. Jana Pawła II, Wydział Nauk Ekonomicznych, ul. Sidorska 95/97, 21-500 Biała Podlaska, Poland; phone: +48 83 344-99-05.

Journal included in: AgEcon Search; AGRO; Arianta; Baidu Scholar; BazEkon; Cabell's Journalytics; CNKI Scholar (China National Knowledge Infrastructure); CNPIEC – cnpLINKer; Dimensions; EBSCO; ERIH PLUS (European Reference Index for the Humanities and Social Sciences); ExLibris; Google Scholar; Index Copernicus; J-Gate; JournalTOCs; KESLI-NDL (Korean National Discovery for Science Leaders); MyScienceWork; Naver Academic; Naviga (Softweco); Polish Ministry of Science and Higher Education; QOAM (Quality Open Access Market); ReadCube; SCILIT; Semantic Scholar; TDNet; Ulrich's Periodicals Directory/ulrichsweb WanFang Data; WorldCat (OCLC); X-MOL

Copyright: © Danuta Guzal-Dec, Agnieszka Siedlecka, Anna Jakubowicz. **Publisher:** John Paul II University in Biała Podlaska, Poland.

Introduction

Becoming economically active at senior age contributes to the inclusion of seniors in active life in society. The increasing proportion of elderly people, including those with higher education, in society creates new conditions for the functioning of the goods and services market, but also the labour market (Mandrzejewska-Smól, 2014; Kowalewski, 2006). In the contemporary labour market, employees who are highly active and capable of solving problems independently, and who are characterised by creative self-development, are in demand (Wilsz, 2008). The demographic changes contributing to the so-called ageing of Europe are changing employers' perceptions of employees. Elderly people¹ are being discovered on the labour market in the context of their competences and predispositions, such as conscientiousness, loyalty, and experience (Adamska-Chudzińska, 2016; Banaś, 2019). Since the dawn of time, older people have been a treasure trove of knowledge for young people, which was shaped by culture, religion or traditions passed down from generation to generation. Undoubtedly, every society owes much to the elderly (Zalega, 2016, p. 17).

It should be noted, however, that the current situation in Poland regarding the use of the professional potential of elderly people is not good. The Golden Age Index report published by PWC experts, assessing the level of use of the potential of people over 55 in the labour market, indicates that Poland is not making full use of it (PWC, 2018, <https://www.pwc.pl/pl/media/2018/2018-06-19-pwc-golden-age-index-2018.html>, 05.08.2023). The main barriers to extending professional activity of people of pre-retirement age in Poland are: their deteriorating health, unfavourable working conditions and family and care responsibilities, as well as their loss of employment a few years before reaching retirement age (Chłóń-Domińczak, Holzer-Żelaźewska, Maliszewska, 2017).

Over the last 20 years in Poland, we have observed an increase in the share of people aged 50 and over in the Polish population. At the end of 2021, there were 14277.9 thousand people aged 50 and over. They accounted for 37.7% of the total number of the population and, in relation to 2001, this share increased by 9.2 p.p. Regional variations of the share of people over 50 in the total number of the population should also be emphasised. A particularly high percentage in larger territorial clusters is visible in Podlaskie, Świętokrzyskie and Lubelskie Voivodeships, and in the case of Podlaskie Voivodeship

Wstęp

Podejmowanie aktywności zawodowej w wieku senioralnym przyczynia się do włączenia seniorów do aktywnego życia w społeczeństwie. Rosnący odsetek osób starszych, w tym z wyższym wykształceniem, w społeczeństwie stwarza nowe uwarunkowania dla funkcjonowania rynku dóbr i usług, ale też rynku pracy (Mandrzejewska-Smól, 2014; Kowalewski, 2006). Na współczesnym rynku pracy poszukiwani są pracownicy wykazujący się dużą aktywnością i umiejętnością samodzielnego rozwiązywania problemów, których cechuje twórcza aktywność samorozwojowa (Wilsz, 2008). Przyczyniające się do tzw. starzenia się Europy zmiany demograficzne powodują zmiany postrzegania pracowników przez pracodawców. Osoby starsze¹ odkrywane są na rynku pracy coraz częściej w kontekście ich kompetencji i predyspozycji, takich jak: sumienność, lojalność, posiadane doświadczenie (Adamska-Chudzińska, 2016; Banaś, 2019). Osoby starsze od zarania dziejów stanowiły dla młodych ludzi skarbnicę wiedzy, co było kształtowane przez kulturę, religię czy też tradycje przekazywane z pokolenia na pokolenie. Niewątpliwie każde społeczeństwo wiele zawdzięcza osobom starszym (Zalega, 2016, s. 17).

Należy jednak stwierdzić, że dotychczasowa sytuacja w Polsce odnośnie do wykorzystania potencjału zawodowego osób starszych nie kształtuje się dobrze. Opublikowany przez ekspertów PwC raport Golden Age Index, oceniający poziom wykorzystania na rynku pracy potencjału osób w wieku powyżej 55 lat, wskazuje, że Polska nie wykorzystuje go w pełni (PWC, 2018, <https://www.pwc.pl/pl/media/2018/2018-06-19-pwc-golden-age-index-2018.html>, 05.08.2023). Głównymi barierami w przedłużaniu w Polsce aktywności zawodowej osób w wieku przedemerytalnym są: pogarszający się stan ich zdrowia, niesprzyjające warunki pracy oraz obowiązki rodzinne i opiekuńcze, a także utrata przez nich zatrudnienia na kilka lat przed osiągnięciem wieku emerytalnego (Chłóń-Domińczak, Holzer-Żelaźewska, Maliszewska, 2017).

W Polsce na przestrzeni ostatnich 20 lat można zaobserwować wzrost udziału osób powyżej 50. roku życia w populacji Polski. Na koniec 2021 r. było 14277,9 tys. osób w wieku 50 lat i więcej. Stanowiły one 37,7% ogólnej liczby ludności i w stosunku do 2001 r. udział ten zwiększył się o 9,2 p. proc. Należy także podkreślić regionalne zróżnicowania wskaźnika udziału osób powyżej 50. roku życia w ogólnej liczbie ludności. Szczególnie wysoki odsetek

¹ <https://stat.gov.pl/metainformacje/slownik-pojec/pojecia-stosowane-w-statystyce-publicznej/3928,pojecie.html> – in the CSO publications of public statistics in Poland, people over 60 years of age.

¹ <https://stat.gov.pl/metainformacje/slownik-pojec/pojecia-stosowane-w-statystyce-publicznej/3928,pojecie.html> – w publikacjach statystyki publicznej GUS w Polsce osoby powyżej 60 roku życia.

the indicators for some municipalities are above 48.1% (People over 50 in the labour market in 2021, CSO 2023; <https://stat.gov.pl/obszary-tematyczne/rynek-pracy/opracowania/osoby-powyzej-50-roku-zycia-na-ryнку-pracy-w-2021-roku,19,6.html>, p. 1). According to the Labour Force Survey (LFS) in 2021², the economic activity rate among people over 50 was 35.6% and the employment rate for this age group was 34.7%. The highest employment rate was recorded among those aged 50-54 (81.4%) and the lowest for those aged over 65 (6.2%), pp. 2-3.

Referring to the group of elderly people in Poland at the end of 2021, the number of people aged 60 and over was 9.7 million, increasing by 0.2% compared to the previous year. The proportion of older people in the Polish population reached 25.7% (compared to 17.2% in 2005 and 22.9% in 2015). According to a forecast by the Central Statistical Office (CSO), the population aged 60 and over in Poland is expected to increase to 10.8 million in 2030 and to reach 13.7 million in 2050. The elderly will account for approximately 40% of Poland's total population (Situation of the elderly in Poland in 2021, https://stat.gov.pl/files/gfx/portalinformacyjny/pl/defaultaktualnosci/6002/2/4/1/sytuacja_osob_starszych_w_polsce_w_2021_r.pdf, p. 10). The ageing of the population is observed with varying intensity in the individual voivodeships of Poland. In 2021, the highest percentage of people aged 60 and over was in the Świętokrzyskie Voivodeship (28.5%). Among the remaining voivodeships belonging to the macro-region of Eastern Poland (Podlaskie – 25.8%, Lubelskie – 26.6%, Warmińsko-Mazurskie – 25.4%, Podkarpackie – 24.4%), also for Podlaskie and Lubelskie Voivodeships the indicators were higher than the average for the country. The above data on the condition of the 50+ and 60+ population in Poland, which illustrates the scale of the phenomenon of the aging of society in a regional arrangement, indicates the scale of the problem and development challenges, especially in the case of peripheral voivodeships of Eastern Poland.

In economic, but also political terms, the peripheries are defined not only as areas distant from economic centres and difficult to access, but also as areas that are economically dependent on economic and political centres (Idczak, 2013). In Poland, the following voivodeships are characterized by spatial and economic peripherality: Lubelskie, Podlaskie, Podkarpackie, Świętokrzyskie and Warmińsko-Mazurskie Voivodeships located directly on Poland's eastern border (or in close proximity), which is also

w większych skupiskach terytorialnych widoczny jest w województwach podlaskim, świętokrzyskim i lubelskich, gdzie w przypadku województwa podlaskiego wskaźniki dla niektórych gmin wynoszą powyżej 48,1% (Osoby powyżej 50. roku życia na rynku pracy w 2021 roku, GUS 2023; <https://stat.gov.pl/obszary-tematyczne/rynek-pracy/opracowania/osoby-powyzej-50-roku-zycia-na-ryнку-pracy-w-2021-roku,19,6.html>, s. 1). Według Badania Aktywności Ekonomicznej Ludności (BAEL) w 2021 r.² współczynnik aktywności zawodowej wśród osób powyżej 50. roku życia wyniósł 35,6%, a wskaźnik zatrudnienia dla tej grupy wiekowej 34,7%. Najwyższy wskaźnik zatrudnienia zanotowano wśród osób w wieku 50–54 lata (81,4%), a najniższy dla osób w wieku powyżej 65 lat (6,2%), (s. 2–3).

Odnosząc się do grupy osób starszych w Polsce na koniec 2021 r., liczba osób w wieku 60 lat i więcej wyniosła 9,7 mln i w stosunku do roku poprzedniego zwiększyła się o 0,2%. Odsetek osób starszych w populacji Polski osiągnął poziom 25,7% (podczas gdy w 2005 r. było to 17,2%, w 2015 22,9%). Według prognozy GUS liczba ludności w wieku 60 lat i więcej w Polsce w roku 2030 ma wzrosnąć do poziomu 10,8 mln, a w 2050 r. wynieść 13,7 mln. Osoby starsze będą stanowiły około 40% ogółu ludności Polski (Sytuacja osób starszych w Polsce w 2021 r., https://stat.gov.pl/files/gfx/portalinformacyjny/pl/defaultaktualnosci/6002/2/4/1/sytuacja_osob_starszych_w_polsce_w_2021_r.pdf, s. 10). Starzenie się ludności obserwowane jest z różnym natężeniem w poszczególnych województwach Polski. W 2021 r. najwyższym odsetkiem osób w wieku 60 lat i więcej charakteryzowało się województwo świętokrzyskie (28,5%). Spośród pozostałych województw należących do makroregionu Polski Wschodniej (podlaskie – 25,8%, lubelskie – 26,6%, warmińsko-mazurskie – 25,4%, podkarpackie – 24,4%), także dla województw podlaskiego i lubelskiego wskaźniki były wyższe od średniej dla kraju. Powyższe dane o stanie populacji 50+ i 60+ w Polsce obrazujące skalę zjawiska starzenia się społeczeństwa w układzie regionalnym wskazują wagę problemu i wyzwania rozwojowe zwłaszcza w przypadku peryferyjnych województw Polski Wschodniej.

W wymiarze ekonomicznym, ale i politycznym, peryferia definiowane są nie tylko jako obszary oddalone od centrów gospodarczych i trudno dostępne, ale też jako obszary zależne ekonomicznie od centrów gospodarczych i politycznych (Idczak, 2013). W Polsce cechy peryferyjności przestrzennej i ekonomicznej wykazują województwa: lubelskie, podlaskie,

² Due to the implementation of methodological changes in the Labour Force Survey, the analysis of the labour market situation in 2021 has been restricted to the population aged 50-89, with all those aged 90 and over treated as economically inactive.

² W związku z wdrożeniem w Badaniu Aktywności Ekonomicznej Ludności zmian metodologicznych analiza sytuacji na rynku pracy w 2021 r. została ograniczona do populacji w wieku 50–89 lat, a wszystkie osoby w wieku 90 lat i więcej traktowane są jako bierne zawodowo.

the eastern border of the EU. These regions, due to their specificity, peripherality not only in spatial but also in economic terms, are supported under the EU regional/cohesion policy (Guzal-Dec, Zbucki, 2021). These five Polish regions belong to the least developed regions of the EU (the so-called lagging regions), with clearly visible disadvantages of peripherality in its various dimensions (European Commission, 2017, Competitiveness in low-income and low-growth regions – The lagging regions report, https://ec.europa.eu/regional_policy/sources/studies/lagging_regions%20report_en.pdf, 05.08.202). The lagging regions also include regions from countries such as Bulgaria, Romania, Hungary, Greece, Italy and Portugal. The specificity of the development problems of these regions is most often related to the post-industrial / typically agricultural nature of the economies and the peripheral location (Farole, Goga, Ionescu-Heroiu, 2018; Pilati, Hunter, 2020).

Due to the importance of the problem of taking up and increasing activity by older people, especially those operating in peripheral areas, the aim of the study is to determine the scale of the phenomenon of pensioners remaining on the labour market (receiving pension and continuing employment at the same time) and their potential readiness to return, as well as the conditions of this phenomenon in the peripheral areas of the Eastern Poland macro-region. The research questions relating to the adopted study area were formulated as follows:

- What percentage of those eligible for a pension at the current level of pension benefits demonstrate a need to continue to be active in the labour market?
- What are the reasons for seniors returning to the labour market and what are the limitations of these returns?

Economic activity of elderly people in the context of ageing – a theoretical approach

There is no single and universally recognised threshold of old age in the literature. In Polish demographic literature, the age of 60 is most often indicated as the threshold of early old age, similarly to WHO classifications (Zalega, 2016). Therefore, in analyses of the phenomenon, one may encounter monitoring/researching of the economic activity of the 60+ age group, but also of age groups preceding the period of early old age (the 55-64 group called *Silvers*, or even the 50+ group). Such research is aimed at diagnosing the state of activity in the pre-retirement period and determining the factors, social

podkarpackie, świętokrzyskie i warmińsko-mazurskie, usytuowane bezpośrednio przy wschodniej granicy Polski (lub w bliskiej odległości), która jest jednocześnie wschodnią granicą UE. Regiony te ze względu na wskazaną specyfikę, peryferyjność nie tylko w wymiarze przestrzennym, ale i ekonomicznym, objęte są wsparciem w ramach polityki regionalnej/spójności UE (Guzal-Dec, Zbucki, 2021). Te pięć regionów z Polski należy do najslabiej rozwiniętych regionów UE (tzw. regionów zapóźnionych, *lagging regions*), z wyraźnie widocznymi niekorzystnymi cechami peryferyjności w różnych jej wymiarach (Komisja Europejska, 2017, Competitiveness in low-income and low-growth regions The lagging regions report, https://ec.europa.eu/regional_policy/sources/studies/lagging_regions%20report_en.pdf, 05.08.202). W grupie *lagging regions* znajdują się także regiony z takich państw jak: Bułgaria, Rumunia, Węgry, Grecja, Włochy i Portugalia. Specyfika problemów rozwojowych tych regionów wiąże się najczęściej z post-przemysłowym / typowo rolniczym charakterem gospodarek oraz peryferyjnym położeniem (Farole, Goga, Ionescu-Heroiu, 2018; Pilati, Hunter, 2020).

Z uwagi na wagę problemu podejmowania i zwiększania aktywności przez osoby starsze, zwłaszcza funkcjonujące na obszarach peryferyjnych, celem pracy jest określenie skali zjawiska pozostawania na rynku pracy emerytów (jednoczesne pobieranie emerytury i dalsza kontynuacja zatrudnienia) i potencjalnej gotowości do powrotów oraz uwarunkowań tego zjawiska na obszarach peryferyjnych makroregionu Polski Wschodniej.

Pytania badawcze odnoszące się do przyjętego terenu badań sformułowano następująco:

- Jaki odsetek uprawnionych do pobierania emerytury przy obecnym poziomie świadczeń emerytalnych wykazuje potrzebę kontynuacji aktywności na rynku pracy?
- Jakie są powody powrotu seniorów na rynek pracy, a jakie ograniczenia tych powrotów?

Aktywność zawodowa osób starszych w kontekście problemu starzenia się – ujęcie teoretyczne

W literaturze przedmiotu nie ma jednego i powszechnie uznanego progu starości osobniczej. W polskiej literaturze demograficznej najczęściej wskazuje się wiek 60 lat jako próg wczesnej starości, podobnie w klasyfikacjach WHO (Zalega, 2016). W związku z powyższym w analizach zjawiska spotkać się można z monitorowaniem/badaniem aktywności zawodowej grupy wiekowej 60+, ale także grup wiekowych poprzedzających okres wczesnej starości (grupy 55-64 nazywanej *Silversami*, czy nawet grupy 50+). Badania takie mają na celu diagnozę stanu aktywności w okresie przedemerytalnym

policy tools which may improve the indicators of this activity³.

Currently, the ageing of the population is accelerating. Demographic indicators confirm that this trend will intensify (Weiner, Orange, Weiner, 2023, <https://www.soa.org/49919d/globalassets/assets/files/resources/research-report/2023/2023-megatrends-impacting-retirement.pdf>, 05.08.2023). The problems associated with an ageing population have been of interest to economists for almost 50 years. As late as the 1970s, it was predicted that the world's population faced the spectre of overpopulation. A contemporary problem, especially from a demographic perspective, is social ageing (Banas, 2019, p. 28).

Population ageing is a challenge for the European labour market and social security systems. In Poland, this process has been observed for more than 25 years - life expectancy is lengthening and fertility is decreasing - hence it does not ensure the replacement of generations (Flaszyńska, Męcina, 2021, p. 65). It is projected (Central Statistical Office, People over 50 in the labour market in 2018, 2019 <https://stat.gov.pl/obszary-tematyczne/rynek-pracy/opracowania/osoby-powyzej-50-roku-zycia-na-ryнку-pracy-w-2018-roku,19,3.html>, 05.08.2023) that in the next quarter of a century every second resident of Poland will be over 50. In Poland, the proportion of the population aged 65 and over, which was 13.5 per cent in 2019, will rise to 34.5 per cent in 2060 and will be almost the highest in the European Union (Lutz, Goujon, Samir, Stonawski, Stilianakis, 2018).

The problem of ageing is so important that in recent years attention has been paid to the economic activity of not only the young but also the elderly (Łuczka-Bakuła, Jabłońska-Porzuczek, 2013). Today, there is a growing awareness of the impact of population ageing processes on the labour market and the resulting necessary measures to improve the health of the older generations, adapt labour law, social insurance, improve working and employment conditions, etc. (Urbaniak, 2013, p. 7). The recommendations of the OECD Report (2019) *Working Better with Age, Ageing and Employment Policies* (<https://www.oecd.org/employment/working-better-with-age-c4d4f66a-en.htm>, 05.08.2023) provide guidance for removing barriers to hiring and retaining older workers in companies and improving the employability of elderly people through life-cycle approaches.

The social position of elderly people represents one of the main problems in the ageing process. The classification of the social problems of each social

i poszukiwanie czynników, narzędzi polityki społecznej mogących wpłynąć na poprawę wskaźników tej aktywności³.

Obecnie proces starzenia się społeczeństwa mocno się dynamizuje. Wskaźniki demograficzne potwierdzają, że ten trend będzie się nasilał (Weiner, Orange, Weiner, 2023, <https://www.soa.org/49919d/globalassets/assets/files/resources/research-report/2023/2023-megatrends-impacting-retirement.pdf>, 05.08.2023). Problemy związane ze starzeniem się populacji są przedmiotem zainteresowania ekonomistów od niespełna 50 lat. Jeszcze w latach 70. XX wieku przewidywano, że ludność na świecie stoi przed widmem przeludnienia. Współczesnym problemem, zwłaszcza z punktu widzenia demografii, jest społeczne starzenie się (Banaś, 2019, s. 28).

Starzenie się społeczeństwa stanowi wyzwanie dla europejskiego rynku pracy i systemów zabezpieczenia społecznego. W Polsce proces ten jest obserwowany od ponad 25 lat - wydłuża się przeciętne trwanie życia, a dzietność spada tak, że nie zapewnia zastępowalności pokoleń (Flaszyńska, Męcina, 2021, s. 65). Prognozuje się (Główny Urząd Statystyczny, Osoby powyżej 50 roku życia na rynku pracy w 2018 r., 2019 <https://stat.gov.pl/obszary-tematyczne/rynek-pracy/opracowania/osoby-powyzej-50-roku-zycia-na-ryнку-pracy-w-2018-roku,19,3.html>, 05.08.2023), że w ciągu najbliższego ćwierćwiecza co drugi mieszkaniec Polski będzie miał powyżej 50. roku życia. W Polsce odsetek ludności w wieku co najmniej 65 lat, który w 2019 r. wyniósł 13,5%, wzrośnie w 2060 r. do 34,5% i będzie niemal najwyższy w Unii Europejskiej (Lutz, Goujon, Samir, Stonawski, Stilianakis, 2018).

Problem starzenia się jest na tyle istotny, że w ostatnich latach zwraca się uwagę na aktywność zawodową nie tylko osób młodych, lecz także starszych (Łuczka-Bakuła, Jabłońska-Porzuczek, 2013). Współcześnie rośnie powszechna świadomość wpływu procesów starzenia się społeczeństw na rynek pracy oraz wynikających stąd niezbędnych działań w zakresie poprawy zdrowotności starszych pokoleń, dostosowania prawa pracy, ubezpieczeń społecznych, polepszenia warunków pracy i zatrudnienia itd. (Urbaniak, 2013, s. 7). W zaleceniach Raportu OECD (2019) *Working Better with Age, Ageing and Employment Policies* (<https://www.oecd.org/employment/working-better-with-age-c4d4f66a-en.htm>, 05.08.2023) znalazły się wytyczne do usuwania barier w zakresie zatrudniania i zatrzymywania starszych pracowników w firmach oraz poprawy zdolności do zatrudnienia osób starszych dzięki podejściu opartym na cyklu życia.

Pozycja społeczna osób starszych stanowi jeden z głównych problemów w procesie starzenia się. Klasyfikacja problemów społecznych każdej grupy

³ The CSO in Poland monitors the 50+ and 60+ group in the labour market.

³ GUS w Polsce monitoruje grupę 50+ i 60+ na rynku pracy.

group is determined by its specific peculiarities (Zalega, 2016, p. 39). According to B. Tobiasz-Adamczyk (2007, p. 37), the theoretical basis of the social position of the elderly can be explained by:

- 1) the theory of exclusion from previous social roles, the key being whether this decision is made by the individual themselves or whether it is top-down imposed on them;
- 2) structural dependency theory, in which the position of the elderly is strongly correlated with decisions made at the level of the social macrostructure by economic and political institutions;
- 3) the theory of the full success of old age, which emphasises the creation of appropriate conditions for elderly people in many highly developed societies, not only allowing seniors to enjoy good health, but also enabling them to continue to develop. This approach fosters the bridging of boundaries between different stages of life.

As far as social theories of ageing are concerned, they are developing within sociology, psychology and pedagogy, as widely presented by Seredyńska (2013). Both leaving the labour market and remaining in the labour market by elderly people can be explained by many theories. Particular importance can be attributed to the withdrawal theory and activity theory. Indeed, the opposing theories of withdrawal and activity make it possible to see the link between theory and policy. Their example can be used to show changes in post-war European social policy towards elderly people (Zamorska, Makuch, 2018).

The withdrawal theory was developed in the 1960s by E. Cumming and W. Henry (1961). According to this theory, it is beneficial, both from a society and individual perspective, to put in place mechanisms that allow elderly people to gradually disengage from social life. It is assumed that after using this mechanism individuals are satisfied with their lives, and society thus remains in a state of equilibrium (Kozerska, 2019, p. 156). The withdrawal theory assumes that incapacity, which progresses with age, prevents people from fulfilling meaningful roles in society, there is a natural and acceptable process of separating people who are ageing from the social system. This attitude is justified by a common perception of elderly people, based on a certain stereotype, as people who, with age, show decreasing activity in various dimensions of life.

The theory of withdrawal (disengagement, non-engagement) was popular after the Second World War during the development of the European welfare state. It could be said that the consequences of withdrawal through retirement were mitigated by the provision of social security. In this sense, society reacted positively to the withdrawal of

społecznej jest determinowana poprzez jej specyficzne osobliwości (Zalega, 2016, s. 39). Zdaniem B. Tobiasz-Adamczyka (2007, s. 37) podstawy teoretyczne pozycji społecznej osób starszych można wyjaśnić za pomocą:

- 1) teorii wykluczenia z wykonywania poprzednich ról społecznych, przy czym kluczowe znaczenie ma fakt, czy decyzja ta jest podejmowana samodzielnie przez jednostkę, czy też jest ona odgórnie jej narzucona;
- 2) teorii zależności strukturalnej, w której pozycja osoby starszej jest silnie skorelowana z decyzjami podejmowanymi na poziomie makrostruktury społecznej przez instytucje ekonomiczne i polityczne;
- 3) teorii pełnego sukcesu wieku podeszłego, w której kładzie się nacisk na stwarzanie w wielu społeczeństwach wysokorozwiniętych odpowiednich warunków osobom starszym, nie tylko pozwalających seniorom cieszyć się dobrym zdrowiem, lecz także umożliwiających im dalszy rozwój. Takie podejście sprzyja niwelowaniu granic pomiędzy poszczególnymi etapami życia.

Jeśli chodzi o społeczne teorie starzenia się, to rozwijają się one w ramach socjologii, psychologii i pedagogiki, co szeroko zaprezentowała Seredyńska (2013). Zarówno wychodzenie, jak i pozostawanie osób starszych na rynku pracy można próbować wyjaśnić za pomocą wielu teorii. Szczególne zaś znaczenie można przypisać teorii wycofania i teorii aktywności. Przeciwnostawne sobie teorie wycofania i aktywności pozwalają bowiem dostrzec więź między teorią a polityką. Na ich przykładzie można pokazać zmiany powojennej europejskiej polityki społecznej wobec osób starszych (Zamorska, Makuch, 2018).

Teoria wycofania została stworzona w latach 60. XX wieku przez E. Cumming i W. Henry'ego (1961). Według tej teorii korzystne, tak z perspektywy społeczeństwa, jak i poszczególnych jednostek, jest wprowadzenie mechanizmów umożliwiających stopniowe wyłączanie się osób starszych z życia społecznego. Przyjmuje się, że w konsekwencji poszczególne osoby po skorzystaniu z tego mechanizmu są zadowolone z własnego życia, a społeczeństwo dzięki temu pozostaje w stanie równowagi (Kozerska, 2019, s. 156). Teoria wycofania zakłada, że postępująca wraz z wiekiem niezdolność do pracy uniemożliwia ludziom pełnienie znaczących ról w społeczeństwie, następuje naturalny i akceptowalny proces oddzielania ludzi starzejących się od systemu społecznego. Taka postawa znajduje swoje uzasadnienie w dość powszechnym, opartym na określonym stereotypie, postrzeganiu starego człowieka jako osoby, która wraz z wiekiem wykazuje zmniejszającą się aktywność w różnych wymiarach życia.

Teoria wycofania (wyłączania się, niezaangażowania) była popularna po drugiej wojnie światowej

elderly people by preparing itself to function in their absence (Zamorska, Makuch, 2018, p. 41). Over time, this theory has been criticised, not least because the regulation of retirement can be seen in terms of social exclusion. Individuals in the post-production phase have been assigned the role of passive recipients of benefits by the welfare state (Schönbrodt, Veil, 2012, p. 64).

Another perspective on thinking about old age can be found in the activity theory, which was promoted in the early 1960s by Robert J. Havighurst (Diggs, 2008, p. 79). This theory was based on the assumption that there is a positive relationship between a person's activity level and their satisfaction with life. This assumption allowed for positive self-image and adaptation in later stages of life. The activity theory "indicates that active elderly people are more satisfied with their lives (...). Elderly people, in order to maintain a positive self-image, need to replace the roles they have lost with ageing with new ones" (Halicki, 2006, p. 262).

The classical activity theory is linked to the concept of optimal (positive) ageing. This theory has been applied in practice. "Public policy, particularly in the employment sphere, has been one of the main drivers of this change, transforming the social meaning of ageing from a long association with retirement age to labour market criteria such as employability. Although it must be acknowledged that in difficult times for the economy, early retirement tended to be encouraged, seen as a way to solve unemployment" (Zamorska, Makuch, 2018, p. 45). The activity theory has faced criticism. For example, it has been pointed out that it does not take into account inequalities in health, living and economic situations. Despite the criticism, the theory is of great importance for social policy geared towards elderly people because it has succeeded in setting the direction for a comprehensive debate on old age (Zamorska, Makuch, 2018).

Research methodology

The survey research was conducted in the area of Eastern Poland. The selection of voivodeships for the study was purposeful, it covered three out of five voivodeships of the Eastern Poland macro-region, with the Podlaskie Voivodeship having (as of

w okresie rozwoju europejskiego państwa opiekuńczego. Można powiedzieć, że konsekwencje wycofania się poprzez przejście na emeryturę zostały osłabione dzięki zapewnieniu bezpieczeństwa socjalnego. W tym sensie społeczeństwo zareagowało pozytywnie na wycofanie się starych ludzi, przygotowując się na funkcjonowanie pod ich nieobecność (Zamorska, Makuch, 2018, s. 41). Z czasem teoria ta była krytykowana, choćby dlatego, że regulacje dotyczące przejścia na emeryturę można postrzegać w kategoriach wykluczenia społecznego. Osobom w fazie poprodukcyjnej państwo opiekuńcze wyznaczyło rolę biernych odbiorców świadczeń (Schönbrodt, Veil, 2012, s. 64).

Inną perspektywę myślenia o starości odnaleźć można w teorii aktywności, którą na początku lat 60. XX wieku propagował Robert J. Havighurst (Diggs, 2008, s. 79). Teoria ta została oparta na założeniu, że istnieje dodatni związek między poziomem aktywności danej osoby a jej zadowoleniem z życia. Takie założenie pozwoliło na pozytywne postrzeganie samego siebie oraz adaptację w późnym życiu. Teoria aktywności „wskazuje, że aktywniejsze osoby starsze są bardziej usatysfakcjonowane swoim życiem (...). Osoby starsze, w celu utrzymania pozytywnego obrazu samego siebie, muszą zastąpić nowymi rolami te, które utraciły wraz z procesem starzenia się” (Halicki, 2006, s. 262).

Do klasycznej teorii aktywności nawiązuje koncepcja optymalnego (pozytywnego) starzenia się. Teoria ta znalazła swoje zastosowanie w praktyce. „Polityka publiczna, szczególnie w sferze zatrudnienia, była jednym z głównych motorów napędzających tę zmianę, przekształcając społeczne znaczenie starzenia z długiego związku z wiekiem emerytalnym w kryteria rynku pracy, takie jak zdolność do zatrudnienia. Choć trzeba też przyznać, że w trudnych chwilach dla gospodarki zachęcano raczej do wcześniejszego przechodzenia na emeryturę, traktując to jako sposób na rozwiązanie problemu bezrobocia” (Zamorska, Makuch, 2018, s. 45). Teoria aktywności spotkała się z krytyką, na przykład wskazywano, że nie bierze ona pod uwagę nierówności w zakresie zdrowia, sytuacji życiowej i ekonomicznej. Mimo krytyki teoria ta ma ogromne znaczenie dla polityki społecznej nastawionej na ludzi starszych dlatego, że udało się jej wyznaczyć kierunek dla całościowej debaty poświęconej starości (Zamorska, Makuch, 2018).

Metodyka badań

Badania sondażowe zrealizowano na terenie Polski Wschodniej. Dobór województw do badania był celowy, obejmował trzy z pięciu województw makroregionu Polski Wschodniej, przy czym województwo podlaskie charakteryzował (według stanu

31 December 2020) the highest share of people over 50 in the total population in Poland. (As indicated by CSO data in Poland in 2020, the share of people over 50 was spatially differentiated. The highest share of people of this age was in municipalities located in the south-eastern part of Podlaskie Voivodeship). Another voivodeship included in the study – Lubelskie Voivodeship, similarly to Podlaskie Voivodeship, as of 31.12.2020, had a higher share of people aged 60 and more in the total population than the national average (25.6%), while Podkarpackie Voivodeship recorded 24%, more favourable than the national average (stat.gov.pl/files/gfx/portalinformacyjny/en/defaultaktualnosci/5821/19/5/1/osoby_powyzej_50_roku_zycia_na_rynku_pracy_w_2020_r.pdf, <https://stat.gov.pl/obszary-tematyczne/osoby-starsze/osoby-starsze/sytuacja-osob-starszych-w-polsce-w-2020-roku,2,3.html>).

The survey was conducted in February-May 2021. The survey group came from the eastern regions covering ZUS (Social Insurance Office) Branches in Białystok, Lublin, Biłgoraj and Rzeszów. The survey group consisted of min. 400 persons (100 persons from each ZUS Branch), receiving retirement benefits at the age of 60-69 (women), 65-69 (men). 403 correctly completed questionnaires out of 412 were qualified for analysis.

The purposeful selection of people for the study was due to the specifics of the research project. The researchers' assumption was to include in the sample both pensioners who were not interested in taking up work and those who were looking for work or had taken up work. Respondents were informed of the anonymity of the survey and its purpose by the interviewers. Respondents who expressed their willingness and consent to take part in the study were given a survey questionnaire.

The survey results were (without modification) transferred into electronic form by the interviewer. Statistical analysis includes descriptive analysis. The study was financed under project No. PB/34/2020 entitled: "Economic activity of elderly people living in the macro-region of Eastern Poland", implemented at the John Paul II University in Biała Podlaska.

Findings

A total of 54.2% of women and 45.8% of men participated in the study. The average age of the respondents was 66.8 years with a standard deviation of 6.4 years. According to the education level, the largest group were those with secondary education – 29.5% and tertiary education 29%, the smallest group were those with primary education – 8.2% (Figure 1).

na 31.12.2020) najwyższy w Polsce udział w populacji ludności powyżej 50. życia. (Jak wskazują dane GUS w Polsce w 2020 r. udział osób powyżej 50. roku życia był zróżnicowany przestrzennie. Najwyższym udziałem osób w tym wieku charakteryzowały się gminy położone w południowo-wschodniej części województwa podlaskiego). Kolejne ujęte w badaniu województwo – lubelskie, podobnie jak województwo podlaskie, według stanu na 31.12.2020 wykazywało wyższy od średniej dla kraju (25,6%) wskaźnik udziału osób w wieku 60 lat i więcej w ludności ogółem, zaś województwo podkarpackie odnotowało wskaźnik 24%, korzystniejszy niż średnia dla kraju (stat.gov.pl/files/gfx/portalinformacyjny/pl/defaultaktualnosci/5821/19/5/1/osoby_powyzej_50_roku_zycia_na_rynku_pracy_w_2020_r.pdf, <https://stat.gov.pl/obszary-tematyczne/osoby-starsze/osoby-starsze/sytuacja-osob-starszych-w-polsce-w-2020-roku,2,3.html>).

Badanie sondażowe zostało przeprowadzone w okresie luty-maj 2021 roku. Grupa badawcza pochodziła z regionów wschodnich obejmujących Oddziały ZUS Białystok, Lublin, Biłgoraj i Rzeszów. Grupą badaną stanowiło z założenia min. 400 osób (100 osób z każdego Oddziału ZUS), pobierających świadczenia emerytalne w wieku 60-69 (kobiety), 65-69 (mężczyźni). Do analiz zakwalifikowano 403 poprawnie wypełnione kwestionariusze z 412 przeprowadzonych.

Celowy dobór osób do badania wynikał ze specyfiki projektu badawczego. Założeniem badaczy było ujęcie w próbie zarówno emerytów, którzy nie byli zainteresowani podejmowaniem pracy, jak i tych którzy poszukiwali pracy, czy też podjęli pracę. Osoby badane były poinformowane o anonimowości prowadzonego badania oraz o jego celu przez ankierów. Respondenci wyrażający chęć i zgodę wzięcia udziału w badaniu otrzymali kwestionariusz ankiety.

Wyniki ankiety były (bez modyfikacji) transferowane do postaci elektronicznej przez ankiera. Analiza statystyczna obejmuje analizę opisową. Badanie zostało sfinansowane w ramach projektu nr PB/PB/34/2020 pt.: „Aktywność zawodowa osób starszych zamieszkujących makroregion Polski Wschodniej” realizowanego w Akademii Białskiej im. Jana Pawła II.

Wyniki badań

W badaniu udział wzięło 54,2% kobiet i 45,8% mężczyzn. Średni wiek badanych wynosił 66,8 lat przy odchyleniu standardowym 6,4 lat. Według wykształcenia najliczniejszą grupę stanowiły osoby z wykształceniem średnim – 29,5% oraz wyższym 29%, najmniej liczną osoby z wykształceniem podstawowym – 8,2% (Rysunek 1).

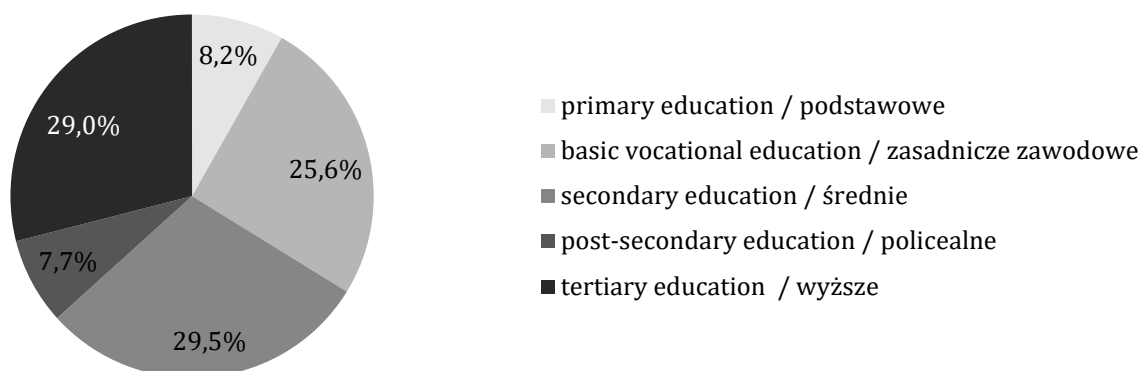

Figure 1. Educational level of respondents (N = 403)

Rysunek 1. Poziom wykształcenia respondentów (N = 403)

Source: Own elaboration.

Źródło: Opracowanie na podstawie badań własnych.

In the surveyed sample, 26.3% of the total population lived in rural areas, and the rest lived in cities. In the sample, a significant percentage of respondents came from cities with a population of 50,000–100,000 (Figure 2).

W badanej próbie 26,3% ogółu zamieszkiwało wieś, a pozostali miasta. W próbie znaczący odsetek stanowili respondenci z miast liczących 50–100 tys. Mieszkańców (Rysunek 2).

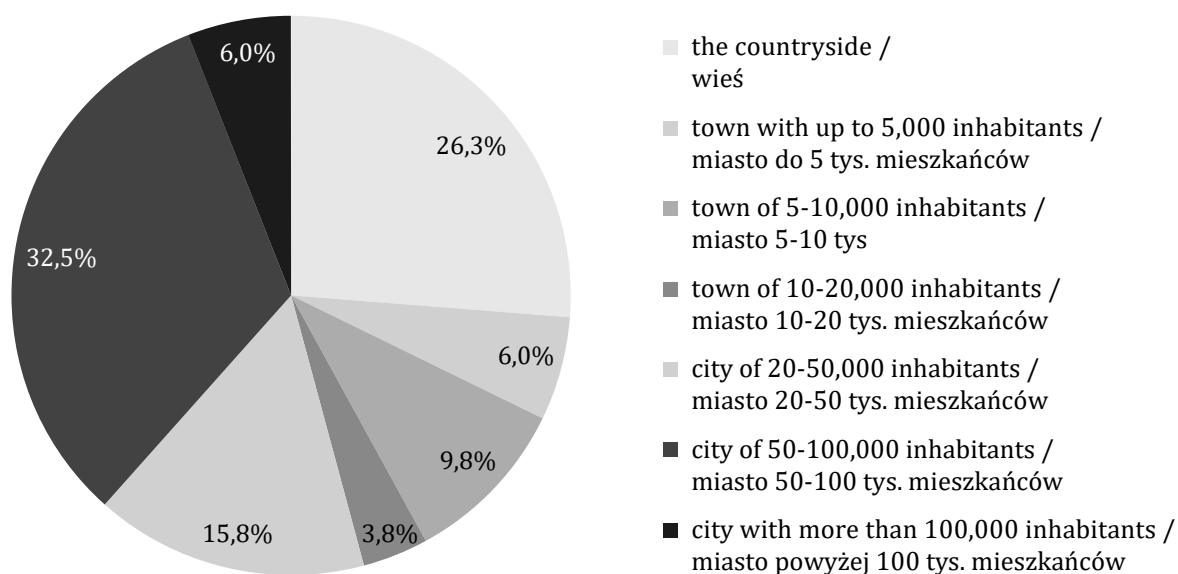

Figure 2. Respondents' place of residence (N = 400)

Rysunek 2. Miejsce zamieszkania respondentów (N = 400)

Source: Own elaboration.

Źródło: Opracowanie na podstawie badań własnych.

Among the respondents, 24.6% of the total formed a one-person household, while the largest group were those forming two-person households: 35.2% of the total. A total of 60% of respondents formed small one- or two-person households. The average size of households was 2.6 persons with a deviation of 1.5 persons.

Wśród badanych 24,6% ogółu tworzyło jedno-osobowe gospodarstwo domowe, zaś najliczniejszą grupę stanowili tworzący dwuosobowe gospodarstwa domowe: 35,2% ogółu. Łącznie 60% respondentów tworzyło małe jedno- lub dwuosobowe gospodarstwa domowe. Średnia liczebność gospodarstw to 2,6 os. przy odchyleniu 1,5 os.

Table 1. Size of respondents' households (N = 402)**Tabela 1.** Liczebność gospodarstw domowych respondentów (N = 402)

Number of persons in the household / Liczba osób w gospodarstwie domowym	Percentage / Odsetek	Cumulative percentage / Odsetek skumulowany
1	24.6	24.6
2	35.3	60.0
3	16.7	76.6
4	12.7	89.3
5	6.2	95.5
6 and over	4.5	100.0

Source: Own elaboration.

Źródło: Opracowanie na podstawie badań własnych.

The largest group of respondents (43.3%) assessed their financial situation as average. The financial situation of the household was assessed very well by 7.5% of the total number of respondents, well by 38%, 11.3% assessed it as below average. Table 2 presents data on the self-assessment of financial situation according to the gender of the respondents. In the group of people reporting a very bad and bad assessment of their financial situation, women clearly dominate (more than 60% of indications). Very good self-assessment, on the other hand, was reported more often by men (53.3%) than women (46.7%).

Najliczniejsza grupa badanych (43,3%) oceniła swoją sytuację finansową przeciętnie. Bardzo dobrze sytuację finansową gospodarstwa domowego oceniło 7,5% ogółu badanych, dobrze 38%, 11,3% oceniło ją jako poniżej przeciętnej. W Tabeli 2 przedstawiono dane na temat kształtowania się samooceny sytuacji finansowej w zależności od płci badanych. W grupie osób zgłaszających bardzo złą i złą samoocenę sytuacji finansowej wyraźnie dominują kobiety (powyżej 60% wskazań). Bardzo dobrą samoocenę natomiast częściej zgłaszali mężczyźni (53,3%) niż kobiety (46,7%).

Table 2. Self-assessment of the respondents' financial situation vs. gender of respondents (N = 399)**Tabela 2.** Samoocena sytuacji finansowej respondentów a płeć badanych (N = 399)

Gender / Płeć	Self-assessment of the financial situation / Samoocena sytuacji finansowej				
	Very bad / Bardzo zła	Bad / Zła	Average / Przeciętna	Good / Dobra	Very good / Bardzo dobra
Number of women / Kobiety liczebność	8	22	95	77	14
% of women within the total reporting a particular self-assessment / % kobiet w ramach ogółu zgłaszających daną samoocenę	61.5	68.75	55.2	50.7	46.7
Number of men / Mężczyźni liczebność	5	10	77	75	16
% of men within the total reporting a particular self-assessment / % mężczyzn w ramach ogółu zgłaszających daną samoocenę	38.5	31.25	44.8	49.3	53.3
Total number / Ogółem liczebność	13	32	172	152	30

Source: Own elaboration.

Źródło: Opracowanie na podstawie badań własnych.

In the surveyed sample, the income from pension benefits most often (in the case of 21.5% of respondents) was in the range of PLN 1,250–1,500 and in the range of PLN 1,501–2,000 for 21.3% of respondents, respectively. In general, 53.3% of the total population received a retirement income below PLN 2,500, and a retirement income above PLN 4,000 - 10.5% of respondents.

W badanej próbie najczęściej (dla 21,5% badanych) dochód ze świadczeń emerytalnych mieścił się w przedziale 1250–1500 zł oraz w przedziale 1501–2000 zł dla odpowiednio 21,3% badanych. Generalnie dochód emerytalny poniżej 2500 otrzymywało 53,3% ogółu, zaś dochód emerytalny powyżej 4000 – 10,5% badanych.

Table 3. Level of pension income earned (N = 400)**Tabela 3.** Poziom osiąganych dochodów ze świadczeń emerytalnych (N = 400)

Pension / Wynagrodzenia		Percentage / Odsetek	Cumulative percentage / Odsetek skumulowany
Pension range / Przedział wynagrodzeń	PLN 1250 - 1500 1250 – 1500 zł	10.5	10.5
	PLN 1501 - 2000 1501 – 2000 zł	21.5	32.0
	PLN 2001 - 2500 2001 – 2500 zł	21.3	53.3
	PLN 2501 - 3000 2501 – 3000 zł	17.5	70.8
	PLN 3001 - 3500 3001 – 3500 zł	10.8	81.5
	PLN 3501 - 4000 3501 – 4000 zł	6.0	87.5
	PLN 4001 - 4500 4001 – 4500 zł	6.5	94.0
	PLN 4501 - 5000 4501 – 5000 zł	2.0	96.0
	above PLN 5001 powyżej 5001 zł	4.0	100.0

Source: Own elaboration.

Źródło: Opracowanie na podstawie badań własnych.

In the surveyed sample (153 people), 37.97% of the total undertook gainful employment outside of retirement (of which 77 men and 75 women⁴). In the case of the 28.10% of pensioners (31.2% of men and 24.0% of women) declaring that they were taking up work, the income from additional work accounted for more than 50% of their total income. In the group of pensioners whose income from additional work accounted for up to 10% of their total income, women clearly predominated. This level of income was achieved by 18.7% of all women compared to 11.6% of all men.

W badanej próbie (153 osoby) 37,97% ogółu podejmowało poza emeryturą pracę zarobkową (w tym 77 mężczyzn i 75 kobiet⁴). W przypadku 28,10% emerytów (31,2% mężczyzn, a 24,0% kobiet) deklarujących podejmowanie pracy dochody z podjętej dodatkowo pracy stanowiły powyżej 50% ich dochodów ogółem. Natomiast w grupie emerytów osiągających udział dochodów z podjętej dodatkowo pracy w dochodach ogółem do 10% wyraźnie przeważały kobiety. Taki poziom dochodów osiągało 18,7% ogółu kobiet wobec 11,6% ogółu mężczyzn.

Table 4. Share of income from additional work in total income vs. gender of respondents (N = 152)**Tabela 4.** Udział dochodów z podjętej dodatkowo pracy w dochodach ogółem a płeć badanych (N = 152)

Gender / Płeć	Share of income from additional work in total income / Udział dochodów z podjętej dodatkowo pracy w dochodach ogółem					
	Up to 10% / Do 10%	11-20%	21-30%	31-50%	above 50% / powyżej 50%	Total / Ogółem
Number of women / Kobiety liczebność	14	10	16	17	18	75
% of women / % z kobiety	18.7	13.3	21.3	22.7	24.0	100
Number of men / Mężczyźni liczebność	9	10	10	24	24	77

⁴ No indication of gender in the case of one person.⁴ Brak podania płci w przypadku jednej osoby.

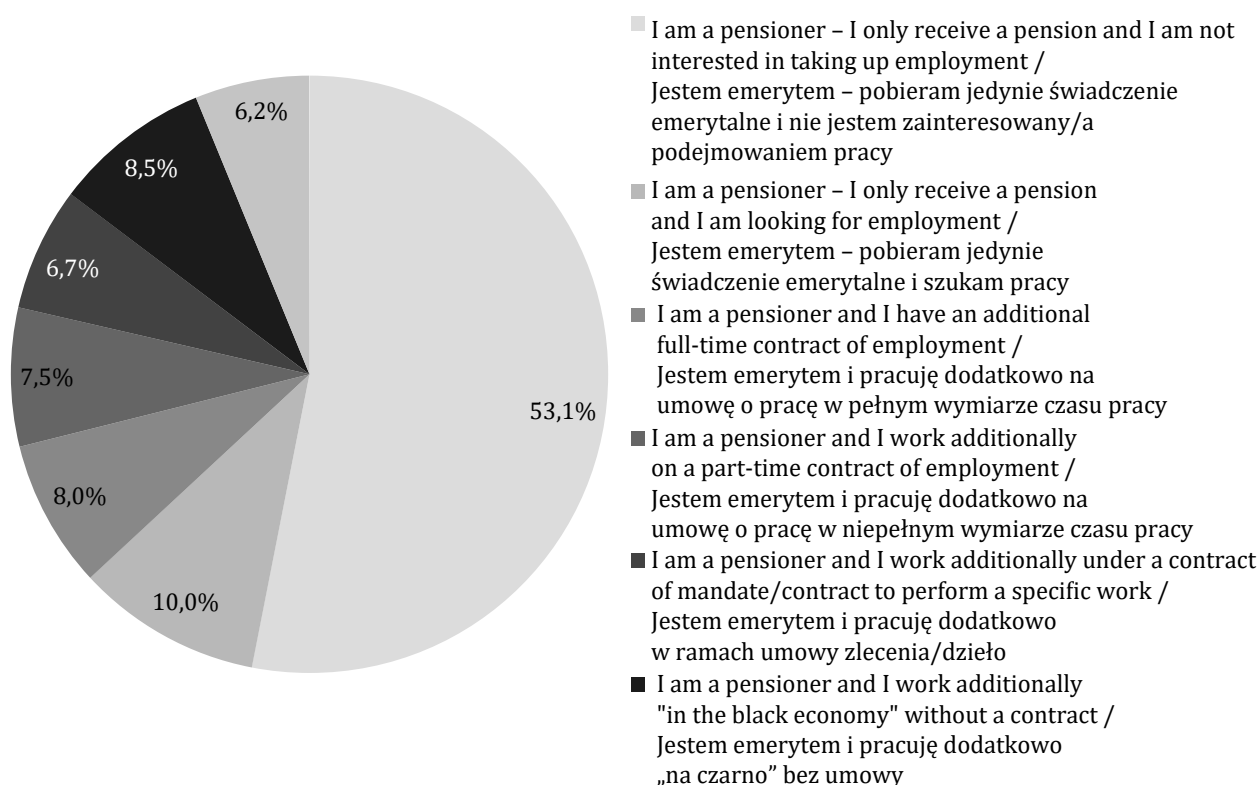
% of men / % z mężczyzn	11.6	13.0	13.0	31.2	31.2	100
Total number / Ogółem liczebność	23	20	26	41	42	152

Source: Own elaboration.

Źródło: Opracowanie na podstawie badań własnych.

In terms of economic activity, the largest group was made up of pensioners who received only a pension benefit and were not interested in taking up employment – 53.1% of the total. 8% of the surveyed pensioners worked full time, the smallest group (6.2%) were pensioners running their own business (details in Figure 3).

W aspekcie aktywności zawodowej najliczniejszą grupę stanowili emeryci pobierający jedynie świadczenie emerytalne, niezainteresowani podejmowaniem pracy – 53,1% ogółu. W pełnym wymiarze pracowało 8% badanych emerytów, najmniej liczną grupę (6,2%) stanowili emeryci prowadzący własną działalność gospodarczą (szczegóły na Rysunku 3).

Figure 3. Economic activity of respondents (N = 401)**Rysunek 3.** Aktywność zawodowa respondentów (N = 401)

Source: Own elaboration.

Źródło: Opracowanie na podstawie badań własnych.

The report “The future of retirement” prepared by The Hong Kong and Shanghai Banking Corporation (HSBC) in cooperation with the Oxford Institute of Ageing, published in 2006, containing the results of a survey conducted in 20 countries around the world, including Poland, shows that 75% of people want to continue working after retirement, with 9% full-time and 66% part-time. In Poland, approximately 7% of respondents intend to work full-time and 70% part-time (The future..., 2006; Kałuża, Szweda-Lewandowska,

Z raportu „The future of retirement” opracowanego przez The Hong Kong and Shanghai Banking Corporation (HSBC) we współpracy Oxford Institute of Ageing, opublikowanego w 2006 r. zawierającego wyniki badania przeprowadzonego w 20 krajach na świecie, w tym w Polsce, wynika, że po przejściu na emeryturę 75% chce kontynuować zatrudnienie, przy czym 9% na cały etat, a 66% w niepełnym wymiarze czasu pracy. W Polsce około 7% badanych zamierza pracować w pełnym wymiarze czasu pracy, a 70% w niepełnym wymiarze (The future..., 2006; Kałuża,

2009; Łuczka-Bakuła, Jabłońska-Porzuczek, 2013, p. 4). Research conducted by Łuczka-Bakuła and Jabłońska-Porzuczek (2013) on a sample of 350 pensioners from the Wielkopolskie Voivodeship in 2009-2010 shows that 53% of pensioners combining benefit receipt with gainful employment were employed on the basis of an employment contract, the vast majority of them on a part-time basis, 13% were engaged in non-agricultural economic activity, 6% worked "illegally" (in the black economy). In this context, the situation of pensioners from the Eastern Poland macro-region is less favourable, both in terms of the percentage of economic activity and the type and form of work undertaken. In this case, as many as 53.1% of pensioners were not interested in taking up employment, 10% of pensioners were planning to take up employment, 8.5% were working "illegally" and 6.2% were running a business. The percentage of those working full-time was similar – at 8%.

The non-parametric Kruskal-Wallis test found statistically significant differences in the evaluation of satisfaction with life achievements (measured on a scale from 1 to 5, where 1 meant very dissatisfied, 2 – dissatisfied, 3 – neither dissatisfied nor satisfied, 4 – satisfied and 5 – very satisfied) among respondents in different situations with regard to work activity, test value $H = 42.5$ at $p < 0.01$.

Szweda-Lewandowska, 2009; Łuczka-Bakuła, Jabłońska-Porzuczek, 2013, s. 4). Z kolei z badań przeprowadzonych przez Łuczkę-Bakułę i Jabłońską-Porzuczek (2013) na próbie 350 emerytów z województwa wielkopolskiego w latach 2009–2010 wynika, że 53% emerytów łączących pobieranie świadczenia z pracą zarobkową było zatrudnionych na podstawie umowy o pracę, przy czym zdecydowana większość w niepełnym wymiarze czasu pracy, 13% prowadziło pozarolniczą działalność gospodarczą, 6% pracowało „na czarno”. W tym kontekście sytuacja emerytów z makroregionu Polski Wschodniej kształtuje się mniej korzystnie, tak w wymiarze odsetka aktywności zawodowej, jak i rodzaju i formy podejmowanej pracy. W tym przypadku aż 53,1% emerytów nie było zainteresowanych podejmowaniem pracy, 10% emerytów planowało podjęcie zatrudnienia, 8,5% pracowało „na czarno”, a 6,2% prowadziło działalność gospodarczą. Sam odsetek pracujących w pełnym wymiarze czasu pracy był zbliżony i kształtował się na poziomie 8%.

Przeprowadzenie nieparametrycznego testu Kruskala-Wallisa pozwoliło na stwierdzenie występowania istotnych statystycznie różnic w ocenie zadowolenia ze swoich osiągnięć życiowych (mierzonego w skali od 1 do 5, gdzie 1 oznaczało bardzo niezadowolony, 2 – niezadowolony, 3 – ani niezadowolony, ani zadowolony, 4 – zadowolony, a 5 – bardzo zadowolony) wśród badanych będących w różnej sytuacji odnośnie aktywności zawodowej wartość testu $H = 42,5$ przy $p < 0,01$.

Table 5. Results of the Kruskal-Wallis ANOVA test for the differences between satisfaction with life achievements and pensioner status

Tabela 5. Wyniki testu ANOVA rang Kruskala-Wallisa w badaniu występowania różnic między poziomem zadowolenia z osiągnięć życiowych a statusem emeryta

Pensioner status / Status emeryta	N important / N ważnych	Sum of ranks / Suma rang	Average rank / Średnia ranga
pensioner not interested in taking up work / emeryt nie zainteresowany podejmowaniem pracy	213	41245.5	193.6
pensioner receiving only a pension and looking for work / emeryt pobierający jedynie świadczenie emerytalne i szukający pracy	40	5669.5	141.7
pensioner with additional full-time employment contract / emeryt pracujący dodatkowo na umowę o pracę w pełnym wymiarze czasu pracy	31	7846.0	253.1
pensioner with additional part-time employment contract / emeryt pracujący dodatkowo na umowę o pracę w niepełnym wymiarze czasu pracy	30	7634.0	254.5
pensioner working additionally under a contract of mandate/contract to perform a specific work / emeryt pracujący dodatkowo w ramach umowy zlecenia/dzieło	27	4952.0	183.4
pensioner working additionally „in the black economy” without a contract / emeryt pracujący dodatkowo „na czarno” bez umowy	33	5621.0	170.3
self-employed pensioner / emeryt prowadzący własną działalność gospodarczą	25	6832.0	273.3

Source: Own elaboration.

Źródło: Opracowanie na podstawie badań własnych.

Detailed analysis based on p-values for multiple (two-sided) comparisons found a statistically significantly higher level of satisfaction with life achievements (statistically significantly higher average rank) between:

- self-employed pensioners vs. pensioners with no interest in taking up employment, at $p=0.02$;
- self-employed pensioners vs. pensioners receiving only a pension and looking for work, at $p<0.01$;
- self-employed pensioners vs. pensioners working additionally “in the black economy” without a contract, at $p=0.02$;
- pensioners working additionally on a full-time contract and pensioners drawing only a pension and looking for work, at $p<0.01$;
- pensioners working additionally on a part-time contract and pensioners drawing only a pension and looking for work, at $p<0.01$.

The analysis reveals a higher level of satisfaction with life achievements among pensioners who take up employment/self-employment compared to pensioners who do not plan to take up employment and those who are just looking for a job. These results are in line with the activity theory considerations, indicating that taking up work can have a positive impact on the perceived quality of life.

Another issue studied were the determinants of remaining unemployed. The most common reasons for being unemployed in the light of the results of our own research among pensioners from the macro-region of Eastern Poland were contrasted with the results of research among pensioners from the Lower Silesian Voivodeship carried out on behalf of the Lower Silesian CSO in 2021.

Szczegółowa analiza na podstawie wartości p dla porównań wielokrotnych (dwustronnych) pozwoliła stwierdzić istotnie statystycznie wyższy poziom oceny zadowolenia z osiągnięć życiowych (istotnie statystycznie wyższa średnia ranga) między:

- emerytami prowadzącymi własną działalność gospodarczą a emerytami nie zainteresowanymi podejmowaniem pracy, przy $p=0,02$;
- emerytami prowadzącymi własną działalność gospodarczą a emerytami pobierającą jedynie świadczenie emerytalne i szukającymi pracy, przy $p<0,01$;
- emerytami prowadzącymi własną działalność gospodarczą a emerytami pracującymi dodatkowo „na czarno” bez umowy, przy $p=0,02$;
- między emerytami pracującymi dodatkowo na umowę o pracę w pełnym wymiarze czasu pracy a emerytami pobierającą jedynie świadczenie emerytalne i szukającymi pracy, przy $p<0,01$;
- między emerytami pracującymi dodatkowo na umowę o pracę w niepełnym wymiarze czasu pracy a emerytami pobierającą jedynie świadczenie emerytalne i szukającymi pracy, przy $p<0,01$.

Przeprowadzona analiza pozwala dostrzec wyższy poziom zadowolenia z osiągnięć życiowych wśród emerytów podejmujących pracę/samozatrudnienie w stosunku do emerytów nieplanujących podjęcia pracy i tych którzy dopiero poszukują pracy. Wyniki te wpisują się w nurt rozważań teorii aktywności wskazując, iż podejmowanie pracy może pozytywnie oddziaływać na postrzeganie własnej jakości życia.

Kolejnym badanym zagadnieniem były determinanty pozostawania bez pracy. Najczęstsze przyczyny pozostawania bez pracy w świetle wyników badań własnych wśród emerytów z makroregionu Polski Wschodniej zostały zestawione z wynikami badań wśród emerytów z województwa dolnośląskiego realizowanych na zlecenie dolnośląskiego WUS w 2021 r.

Table 6. Reasons of unemployment among elderly people from the Eastern Poland macro-region compared to the Lower Silesian Voivodeship
Tabela 6. Przyczyny pozostawania bez pracy osób starszych z makroregionu Polski Wschodniej w porównaniu do województwa dolnośląskiego

Reasons / Przyczyny	In the Eastern Poland macro-region / W makroregionie Polski Wschodniej		Percentage of indications as the most important reason in Eastern Poland macro-re- gion / Odsetek wskazań jako najważniej- szej przyczyny w makroregionie Polski Wschodniej	Percentage of indications as the most important reason in surveys of the Lower Silesian Voivodeship*. / Odsetek wskazań jako najważniejszej przyczyny w bada- niach województwa dolnośląskiego*
	Average score (whe- re 1 – least impor- tant reason; 5 – most important reason) / Średnia ocena (gdzie 1 – najmniej ważna przyczyna; 5 – najważniejsza przyczyna)	Standard devi- ation / Odchylenie standardowe		
lack of suitable job offers / brak odpowiednich ofert pracy	2.6	1.7	26.1	10.4
employers' excessive demands / zbyt wysokie wymagania pracodawców	2.5	1.6	16.9	11.2
the remuneration offered is too low / zbyt niskie oferowane wynagrodzenie	2.6	1.6	18.3	15.7
negative attitude of employers to- wards elderly people / negatywne nastawienie pracodaw- ców do osób starszych	2.6	1.6	17.5	14.1
the need to look after grandchildren / konieczność opiekowania się wnukami	1.8	1.4	9.2	9.2
the need to care for the elderly of the household / konieczność opiekowania się osobami starszymi z gospodarstwa domowego	1.5	1.1	4.2	9.2
reluctance to take up work / niechęć do podejmowania pracy	2.4	1.6	20.2	4.8
health problems / problemy zdrowotne	2.8	1.6	22.7	26.5
low level of education / niski poziom wykształcenia	1.9	1.1	3.2	3.6

Source: Study based on own research in the macro-region of Eastern Poland and research on factors determining staying and returning to the labour market of people from older age groups in the Lower Silesian Voivodeship; * the study was conducted on a representative research sample in terms of gender, age, place of residence of the respondents of 502 people aged 55+ within the framework of: Study of factors conditioning staying and returning to the labour market of people from older age groups in the area of the Lower Silesian Voivodeship, REPORT FROM THE STUDY, commissioned by the Lower Silesian CSO, scientific supervision by M. Dobrowolska, http://www.dwup.pl/asset/images/files/Badania_analizy_raporty/07_Badanie%20czynnik%C3%B3w%20warunkuj%C4%85cych%20utrzymanie%20i%20powr%C3%B3t%20na%20rynek%20pracy%20os%C3%B3b%20ze%20starszych%20grup%20wiekowych%20na%20obszarze%20wojew%C3%B3dztwa%20dolno%C5%9Bl%C4%85skiego.pdf, 05.08.2023.

Źródło: Opracowanie na podstawie badań własnych w makroregionie Polski Wschodniej oraz badania czynników warunkujących utrzymanie i powrót na rynek pracy osób ze starszych grup wiekowych na obszarze województwa dolnośląskiego; * badanie przeprowadzone zostało na reprezentatywnej próbie badawczej ze względu na płeć, wiek, miejsce zamieszkania respondentów 502 osób w wieku 55+ w ramach: Badanie czynników warunkujących utrzymanie i powrót na rynek pracy osób ze starszych grup wiekowych na obszarze województwa dolnośląskiego, RAPORT Z BADANIA, na zlecenie Dolnośląskiego WUS, nadzór naukowy M. Dobrowolska, http://www.dwup.pl/asset/images/files/Badania_analizy_raporty/07_Badanie%20czynnik%C3%B3w%20warunkuj%C4%85cych%20utrzymanie%20i%20powr%C3%B3t%20na%20rynek%20pracy%20os%C3%B3b%20ze%20starszych%20grup%20wiekowych%20na%20obszarze%20wojew%C3%B3dztwa%20dolno%C5%9Bl%C4%85skiego.pdf, 05.08.2023.

The main reasons why elderly people from the Eastern Poland macro-region remained unemployed were: a lack of suitable job offers, health problems and unwillingness to take up work. On the other hand, the level of education was not a particularly significant barrier. In the case of pensioners from the Lower Silesian Voivodeship, the most frequently indicated reasons for being unemployed were, respectively, health problems and too low wages offered (over

Do głównych przyczyn pozostawania bez pracy osób starszych z makroregionu Polski Wschodniej należały brak odpowiednich ofert pracy, problemy zdrowotne oraz niechęć do podejmowania pracy. Szczególnie istotnej bariery nie stanowił natomiast poziom wykształcenia. W przypadku emerytów z województwa dolnośląskiego głównymi najliczniej wskazywanymi przyczynami pozostawania bez pracy były odpowiednio: problemy zdrowotne oraz

15% of the total number of indications). Also in this case, the level of education was not a particularly significant barrier to remaining unemployed.

A comparison of the reasons for remaining unemployed of pensioners from the Eastern Poland macro-region with the results of research of pensioners from the Lower Silesia Voivodeship reveals a generally stronger impact of barriers to remaining unemployed in the opinion of pensioners from the Eastern Poland macro-region. Barriers of an external nature included, in particular, the availability of job offers, excessive demands of employers and too low wages offered. In the area of motivation at the individual level, a visible barrier was the unwillingness to take up a job. This reason was indicated as the main reason by 20.2% of the surveyed pensioners from the Eastern Poland macro-region, compared to 4.8% indicated by pensioners from the Lower Silesian Voivodeship.

zbyt niskie oferowane wynagrodzenie (ponad 15% wskazań ogółu). Także w tym przypadku poziom wykształcenia nie stanowił szczególnie istotnej bariery pozostawania bez pracy.

Porównanie przyczyn pozostawania bez pracy emerytów z makroregionu Polski Wschodniej z wynikami badań emerytów z województwa dolnośląskiego ujawnia generalnie silniejsze oddziaływanie barier pozostawania bez pracy w opinii emerytów z makroregionu Polski Wschodniej. W grupie barier o charakterze zewnętrznym dotyczy to w szczególności dostępności ofert pracy, zbyt wysokich wymagań pracodawców oraz zbyt niskich oferowanych wynagrodzeń. W obszarze motywacji na poziomie jednostki widoczną barierą była niechęć do podejmowania pracy. Tę przyczynę jako wiodącą wskazało 20,2% badanych emerytów z makroregionu Polski Wschodniej wobec 4,8% wskazań emerytów z województwa dolnośląskiego.

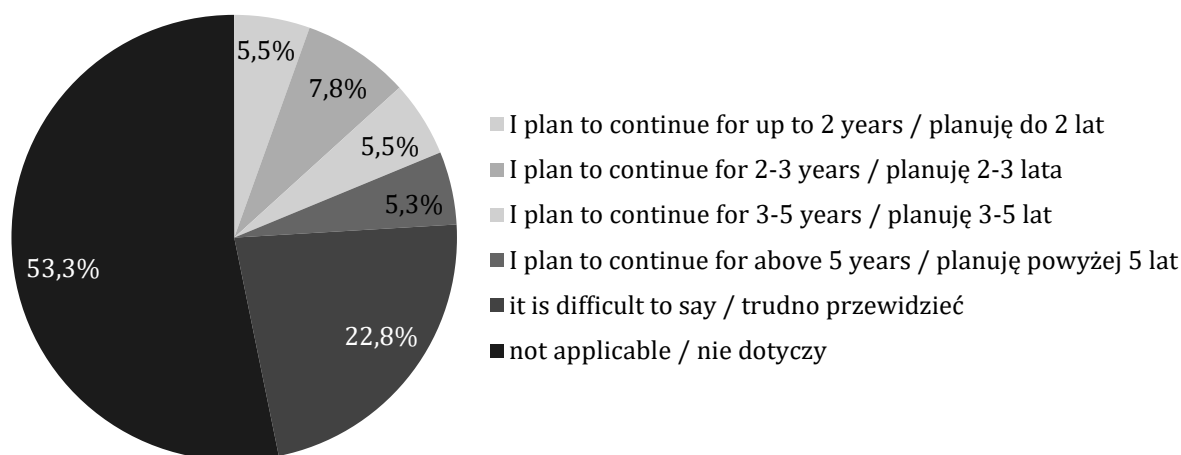

Figure 4. Planned period of employment while drawing a pension (N = 400)

Rysunek 4. Planowany okres kontynuacji zatrudnienia przy pobieraniu emerytury (N = 400)

Source: Own elaboration.

Źródło: Opracowanie na podstawie badań własnych.

The smallest group in the sample were those in employment who planned to continue working for the above 5 years (5.3% of the total). 18.8% of respondents planned to continue working for a total of 5 years, 22.8% of employees indicated difficulties in predicting the period of continued work (Figure 4). The results of research conducted in the macro-region of Eastern Poland indicate a lower level of economic activity of pensioners from this region and a less precise period of continued employment in retirement than in the case of pensioners in the Wielkopolskie Voivodeship. Indeed, in light of the results of a survey (Łuczka-Bakuła, Jabłońska-Porzuczek, 2013) conducted in 2009-2010 in the Wielkopolskie Voivodeship among 350 pensioners, more than half of the surveyed pensioners were

W badanej próbie najmniej liczną grupę stanowili pracujący, którzy planowali kontynuować pracę powyższej 5 lat (5,3% ogółu). Do 5 lat łącznie pracę planowało kontynuować 18,8% badanych, 22,8% pracujących wskazało trudności przewidzenia okresu kontynuowania pracy (Rysunek 4). Wyniki badań przeprowadzonych w makroregionie Polski Wschodniej wskazują generalnie na niższy poziom aktywności zawodowej emerytów z tego regionu i mniej sprecyzowany okres kontynuacji zatrudnienia na emeryturze niż w przypadku emerytów w województwie wielkopolskim. W świetle bowiem wyników badań ankietowych (Łuczka-Bakuła, Jabłońska-Porzuczek, 2013) przeprowadzonych w latach 2009-2010 w województwie wielkopolskim wśród 350 osób pobierających świadczenia emerytalne ponad połowa

economically active, and the vast majority of them worked for 2 to 5 years.

Conclusions

Poland's demographic challenges signal the growing significance of the problem of access to human capital, which is why the optimal use of domestic capital has become crucial. However, according to the research cited in the work, this capital is not used in an optimal manner. This concerns not only the economic activity of women and young people, but also of people aged 55+.

Knowledge of factors that deactivate elderly people from professional life should be used to improve the occupational and health potential of elderly people and their working conditions. These measures should promote active ageing and fuller social functioning of this group. In doing so, a comprehensive approach to the problem is necessary, encompassing macro-, meso- and micro-levels of influence directed not only at elderly people, but also including a system of incentives for employers.

The aim of the study was to determine the scale of the phenomenon of pensioners remaining on the labour market (drawing a pension and continuing employment at the same time) and their potential readiness to return, as well as the determinants of this phenomenon in the peripheral areas of the macro-region of Eastern Poland. The following research questions were posed in the study:

- What percentage of those eligible to draw a pension at current pension benefit levels demonstrate a need to continue to be active in the labour market?
- What are the reasons for seniors returning to the labour market and what are the limitations of these returns?

Referring to the above questions and to the aim of work, it should be pointed out that: simultaneous receipt of a pension and continued employment was the case for 36.9% of the surveyed sample, and 10% of the respondents were not working at the time of the survey, but declared their readiness to return to the labour market. Regarding their intentions to continue employment, only 5.3% of the total planned to be employed for more than 5 years. The main reasons for remaining unemployed were: lack of suitable job offers, health problems and unwillingness to take up work. The level of education was not a particularly significant barrier.

These results are less favourable than previous studies conducted for other regions (Wielkopolskie and Małopolskie Voivodeships) (Łuczka-Bakuła,

ankietowanych emerytów była aktywna zawodowo, a zdecydowana większość z nich pracowała od 2 do 5 lat.

Podsumowanie

Wyzwania demograficzne w Polsce sygnalizują rosnące znaczenie problemu dostępu do kapitału ludzkiego, dlatego też kluczowe staje się optymalne wykorzystanie krajowego kapitału, który, jak wynika ze wzmiankowanych w pracy badań, nie jest wykorzystywany optymalnie. Chodzi tu nie tylko o aktywność zawodową kobiet i młodzieży, ale także osób w wieku 55+.

Wiedza o czynnikach dezaktywizujących zawodowo osoby starsze powinna być wykorzystywana do poprawy potencjału zawodowego i zdrowotnego osób starszych oraz warunków pracy tych osób. Działania te powinny sprzyjać aktywnemu starzeniu się i pełniejszemu funkcjonowaniu społecznemu osób starszych. Konieczne jest przy tym kompleksowe podejście do problemu obejmujące makro-, mezo- i mikropoziomy oddziaływania nakierowane nie tylko na osoby starsze, ale też obejmujące system zachęt dla pracodawców.

Celem pracy było określenie skali zjawiska pozostawania na rynku pracy emerytów (jednoczesne pobieranie emerytury i dalsza kontynuacja zatrudnienia) oraz potencjalnej gotowości do powrotów oraz uwarunkowań tego zjawiska na obszarach peryferyjnych makroregionu Polski Wschodniej. Postawiono w pracy następujące pytania badawcze:

- Jaki odsetek uprawnionych do pobierania emerytury przy obecnym poziomie świadczeń emerytalnych wykazuje potrzebę kontynuacji aktywności na rynku pracy?
- Jakie są powody powrotu seniorów na rynek pracy, a jakie ograniczenia tych powrotów?

Odnosząc się do powyższych pytań oraz do celu pracy, należy wskazać że: jednoczesne pobieranie emerytury i dalsza kontynuacja zatrudnienia miała miejsce w przypadku 36,9% badanej próby, a 10% badanych nie pracowało w momencie badania, ale zadeklarowało gotowość powrotu na rynek pracy. Odnosząc się do zamiarów kontynuacji zatrudnienia, jedynie 5,3% ogółu planowało zatrudnienie powyżej 5 lat. Po stronie przyczyn pozostawiania bez pracy wskazywano głównie: brak odpowiednich ofert pracy, problemy zdrowotne oraz niechęć do podejmowania pracy. Szczególnie istotnej bariery nie stanowił natomiast poziom wykształcenia.

Wyniki te kształtują się mniej korzystnie niż wcześniejsze badania przeprowadzane dla innych regionów (województwo wielkopolskie i małopolskie) (Łuczka-Bakuła, Jabłońska-Porzuczek, 2013; Badanie czynników..., 2021). Generalnie większa

Jabłońska-Porzuczek, 2013; Survey of factors..., 2021). In general, the greater scale of problems reported as reasons for remaining unemployed in the case of pensioners from the macro-region of Eastern Poland, as well as the specificity of these problems (a higher percentage of indications of unwillingness to take up work as compared to other regions), suggest the need to create regional activation measures in the area of social policy, taking into account the existing potential of elderly people, as evidenced by the fact that only 3.2% of respondents indicated a low level of education as the main barrier to remaining unemployed.

In order to unlock the potential of elderly people in the labour market, attempts should be made to build special and pilot programmes aimed at this group. A solution could be to enable older employees to act as mentors to pass on knowledge to younger staff and to provide employer subsidies for the remuneration of older employees who choose to perform this role.

skala problemów zgłaszanych jako przyczyny pozostawania bez pracy w przypadku emerytów z makroregionu Polski Wschodniej, jak również specyfika tych problemów (wyższy niż w innych regionach odsetek wskazań niechęci do podejmowania pracy), sugeruje potrzebę stworzenia regionalnych działań aktywizujących w obszarze polityki społecznej, biorąc pod uwagę zwłaszcza istniejący potencjał osób starszych, o czym świadczy fakt, że jedynie 3,2% badanych wskazywało niski poziom wykształcenia jako główną barierę pozostawiania bez pracy.

Chcąc uruchomić potencjał osób starszych na rynku pracy, trzeba podejmować próby budowy programów specjalnych i pilotażowych przeznaczonych dla tej grupy. Rozwiązaniem mogłoby być umożliwienie starszym pracownikom pełnienia funkcji mentora, który przekazywałby wiedzę młodszej kadrze, a pracodawcom dofinansowania do wynagrodzenia starszych pracowników, którzy zdecydują się pełnić tę funkcję.

References:

1. Adamska-Chudzińska, M. (2016). Zarządzanie wiekiem a wykorzystanie kapitału ludzkiego w przedsiębiorstwie. *Nierówności Społeczne a Wzrost Gospodarczy*, 2(46), 334–344. <https://doi.org/10.15584/nsawg.2016.2.19>
2. Banaś, D. (2019). Aktywność zawodowa osób w wieku 50+ w krajach bałtyckich (Estonia, Litwa, Łotwa) w latach 1998–2017. *Polityka Społeczna*, 11-12, 27-34.
3. Chłoń-Domińczak, A., Holzer-Zełażewska, D., Maliszewska, A. (2017). *Analityczny Raport Uzupełniający Nr 3. Polacy po pięćdziesiątce: praca i emerytura*. Warszawa: Ministerstwo Rodziny, Pracy i Polityki Społecznej. Pobrane z: https://share50plus.pl/sites/share50plus.pl/files/2020-07/AnalitycznyRaportUzupe%C5%82niaj%C4%85cy3_0.pdf
4. Cumming, E., Henry, W.E. (1961). *Growing old: The process of disengagement*. New York: Basic Books.
5. Diggs, J. (2008). *Activity Theory of Aging*. W: S.J. Loue, M. Sajatovic (red.), *Encyclopedia of Aging and Public Health* (79–81). Boston: Springer.
6. Dolnośląski Wojewódzki Urząd Pracy. (2021). *Badanie czynników warunkujących utrzymanie i powrót na rynek pracy osób ze starszych grup wiekowych na obszarze województwa dolnośląskiego. Raport z badania*. Pobrane z: http://www.dwup.pl/asset/images/files/Badania_analazy_raporty/07_Badanie%20czynnik%C3%B3w%20warunkuj%C4%85cych%20utrzymanie%20i%20powr%C3%B3t%20na%20rynek%20pracy%20os%C3%B3b%20ze%20starszych%20grup%20wiekowych%20na%20obszarze%20wojew%C3%B3dztwa%20dolno%C5%9B%C4%85skiego.pdf
7. Farole, T., Goga, S., Ionescu-Heroiu, M. (2018). *Rethinking Lagging Regions: Using Cohesion Policy to Deliver on the Potential of Europe's Regions*. World Bank Report on European Union, Word Bank Group 2018. Pobrane z: <https://www.worldbank.org/en/region/eca/publication/rethinking-lagging-regions>
8. Flaszyńska, E., Męcina, J. (2021). Aktywne starzenie się jako wyzwanie dla rynku pracy w Polsce i w pozostałych krajach Europy. *Ubezpieczenia Społeczne. Teoria i praktyka*, 150(3), 65–86. <https://doi.org/10.5604/01.3001.0015.3119>
9. GUS. (2019). *Osoby powyżej 50 roku życia na rynku pracy w 2018 r.* Pobrane z: <https://stat.gov.pl/obszary-tematyczne/rynek-pracy/opracowania/osoby-powyzej-50-roku-zycia-na-ryнку-pracy-w-2018-roku,7,8.html>
10. GUS. (2022). *Osoby powyżej 50. roku życia na rynku pracy w 2020 roku*. Pobrane z: stat.gov.pl/files/gfx/portalinformacyjny/pl/defaultaktualnosci/5821/19/5/1/osoby_powyzej_50._roku_zycia_na_ryнку_pracy_w_2020_r.pdf<https://stat.gov.pl/obszary-tematyczne/osoby-starsze/osoby-starsze/sytuacja-osob-starszych-w-polsce-w-2020-roku,2,3.html>
11. GUS. (2022). *Sytuacja osób starszych w Polsce w 2021 r.* Pobrane z: https://stat.gov.pl/files/gfx/portalinformacyjny/pl/defaultaktualnosci/6002/2/4/1/sytuacja_osob_starszych_w_polsce_w_2021_r.pdf

12. GUS. (2023). *Osoby powyżej 50. roku życia na rynku pracy w 2021 roku*. Pobrane z: <https://stat.gov.pl/obszary-tematyczne/rynek-pracy/opracowania/osoby-powyzej-50-roku-zycia-na-ryнку-pracy-w-2021-roku,19,6.html>
13. Guzal-Dec, D., Zbucki, Ł. (2021). Economic culture of Local Action Group (LAG) communities from peripheral regions. Evidence from Poland. *Economics and Sociology*, 14(3), 72–88. <https://doi.org/10.14254/2071-789X.2021/14-3/4>
14. Halicki, J. (2006). *Spółeczne teorie starzenia się*. W: M. Halicka, J. Halicki (red.), *Zostawić ślad na ziemi* (255–276). Białystok: Wydawnictwo Uniwersytetu w Białymstoku.
15. Idczak, P. (2013). *Wielowymiarowa koncepcja peryferyjności regionalnej. Identyfikacja regionów peryferyjnych w Polsce*. Warszawa: Difin.
16. Kałuża, D., Szweida-Lewandowska, Z. (2009). *Bariery aktywizacji zawodowej osób starszych w Polsce*. W: R.C. Horodeński, C. Sadowska-Snarska (red.), *Gospodarowanie zasobami pracy na początku XXI wieku. Aspekty makroekonomiczne i regionalne* (168–179). Białystok-Warszawa: IPiSS, WSE w Białymstoku.
17. Komisja Europejska. (2017). *Competitiveness in low-income and low-growth regions The lagging regions report*. Pobrane z: https://ec.europa.eu/regional_policy/sources/studies/lagging_regions%20report_en.pdf
18. Kowalewski, J.T. (red.) (2006). *Ludzie starzy w polskim społeczeństwie w pierwszych dekadach XXI wieku*. Łódź: Wyd. UŁ.
19. Kozerska, A. (2019). Edukacja w późnej dorosłości na tle przemian w naukach społecznych. *Rocznik Andragogiczny*, 26, 153–170. <http://dx.doi.org/10.12775/RA.2019.009>
20. Łuczka-Bakuła, W., Jabłońska-Porzuczek, L. (2013). Aktywność zawodowa emerytów w świetle badań ankietowych. *Journal of Agribusiness and Rural Development*, 4(30), 177–186.
21. Mandrzejewska-Smól, J. (2014). Aktywność zawodowa osób starszych na współczesnym rynku pracy. *Problemy Profesjologii*, 2, 175–187.
22. Organizacja Współpracy Gospodarczej i Rozwoju (OECD) (2019). *Working Better with Age, Ageing and Employment Policies*, Paris 2019. <https://doi.org/10.1787/c4d4f66a-en>. Pobrane z: <https://www.oecd.org/employment/working-better-with-age-c4d4f66a-en.htm>
23. Pilati, M., Hunter, A. (2020). *Research for REGI Committee – EU Lagging Regions: state of play and future challenges*. Brussels: European Parliament, Policy Department for Structural and Cohesion Policies. Pobrane z: [https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2020/652215/IPOL_STU\(2020\)652215\(SUM01\)_EN.pdf](https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2020/652215/IPOL_STU(2020)652215(SUM01)_EN.pdf)
24. PwC. (2018). *Golden Age Index*. Pobrane z: <https://www.pwc.pl/pl/media/2018/2018-06-19-pwc-golden-age-index-2018.html>
25. Schönbrodt, B., Veil, K. (2012). Zjawisko wycofania społecznego w kontekście „aktywnego starzenia się”. Potrzeba działania i przykłady dobrych praktyk w Niemczech. *Problemy Polityki Społecznej. Studia i Dyskusje*, 18, 63–76.
26. Seredyńska, D. (2013). *Dyskursy edukacyjne o starości w naukach humanistycznych i społecznych. Analiza konferencji ogólnopolskich*. Bydgoszcz: Wydawnictwo Uniwersytetu Kazimierza Wielkiego.
27. *The future of retirement: What the People want*. London: HSBC.
28. Tobiasz-Adamczyk, B. (2007). *Spółeczne aspekty starzenia się i starości*. W: T. Grodzicki, J. Kocemba, A. Skalska (red.), *Geriatry z elementami gerontologii ogólnej* (s. 37–41). Gdańsk: Via Media.
29. Urbaniak, B. (2013). Aktywizacja zawodowa starszego pokolenia – czy europejski rok aktywności osób starszych i solidarności międzypokoleniowej dobrze ją promuje? *Acta Universitatis Lodzensis Folia Oeconomica*, 291, 7–18.
30. Weiner, J., Orange, E., Weiner, E. (2023). *Megatrends Impacting the Future of Retirement Plans*. Pobrane z: <https://www.soa.org/49919d/globalassets/assets/files/resources/research-report/2023/2023-mega-trends-impacting-retirement.pdf>
31. Wilsz, J. (2008). *Aktywność zawodowa człowieka w procesie pracy w kontekście samoregulacji oraz organizacji*. W: R. Gerlach (red.), *Praca człowieka w XXI wieku. Konteksty – wyzwania – zagrożenia*. Bydgoszcz: UKW.
32. Zalega, T. (2016). *Segment osób w wieku 65+ w Polsce jakość życia – konsumpcja – zachowania konsumenckie*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe Wydziału Zarządzania Uniwersytetu Warszawskiego.
33. Zamorska, K., Makuch, M. (2018). *Starzenie się społeczeństwa. Wymiar społeczny, gospodarczy i polityczny*. Kraków: Wydawnictwo Księgarnia Akademicka.

This is an Open Access article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution 4.0 International (CC BY 4.0). License (<https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/deed.pl>) allowing third parties to copy and redistribute the material in any medium or format and remix, transform, and build upon the material for any purpose, even commercially.